

JÓ ÓRÁBAN MONDJAM! A mindennapok mágikus szövegei egy kárpátaljai magyar faluban

A XX. század politikai változásai, a sorozatos impériumváltások különösen érzékenyen érintették Kárpátalja magyar lakosságát: a határok átléptek a fejük fölött, hol egyik, hol másik ország polgárává váltak. Az első világháborút követően, 1919. január elején kezdődött a terület csehszlovák katonai megszállása, nyolc hónap múlva – szeptember 10-én – a Párizs melletti Saint Germain-i szerződéssel a vidéket Csehszlovákiához csatolták.¹ A két évtizedig tartó prágai uralom után, az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel a terület déli, magyarlakta sávjá, a Tiszahát visszatért Magyarországhoz. A következő évben, az 1939. március közepén végrehajtott háromnapos katonai akcióval Kárpátalja hegyvidéki területe is újraegyesült Magyarországgal.² Azóta két impériumváltás történt: az egyik 1945 nyarán, ekkor terület a Szovjetunióhoz,³ majd 1991-ben, amikor Kárpátalja Ukrajnához került.⁴

A nyolc évtizede, az 1920. június 4-ei trianoni békediktátum óta idegen fennhatóság alatt élő kárpátaljai magyar nemzeti közösség megtapasztalta a kisebbségi lét minden kínját és keservét. Az itt élő magyarság körében – az anyaországtól való elzárása ellenére – 1945 után sem jártak sikerrel a hatóságok beolvasztási és „szovjetizálási” törekvései.⁵ Anyanyelvét megőrizte, nem cserélte fel az „egy hazában élő nemzetek érintkezési nyelvével” az oroszral; hagyományait – tiltások közepette is – ápolta, és nem feledte. A hatalom által szorgalmazott, s mindinkább szorító idegen nyelvi környezet és kultúra ellenkező hatást váltott ki a magyarság körében: a megmaradni akarását erősítette. Elsősorban ezért őrzött meg napjainkra is számos olyan archaikus néprajzi elemet, amelyet a magyarországi közösségeinkben már nem, vagy csak elvétve találunk. Az ilyen jelenségek egyike a mágikus szövegek használata a mindennapokban, az egyszerű elbeszélésekben csakúgy, miként a gyógyításban.

Kárpátalja ungvári járásában található Rát község gyógyító hagyományainak feldolgozása során tapasztaltuk, hogy a falu lakosságának körében napjainkig megtalálhatóak az általánosan ismert és használt mágikus szövegek és ráolvasások. Bár ezek a ráolvasó szövegek formailag nagyon különböznek egymástól, sok a határeset, mégis egy csoportba tartoznak, hiszen összeköti őket a mágikus mivoltukba vetett közösségi hit. Ezek a gyakran néhány szavas fohász jellegű elemek olyan természetes módon illeszkednek az itt élők beszédébe – bizonyos helyzetekben egyébként kötelezően hangzanak el –, hogy már a rövid szövegekből is kiderül: közülük ki az, aki nem Rát községben nevelkedett. Tabuikat tisztelik, ezért a *jaj*, vagy a *bolond* szavak kiejtését mellőzik. A közösség szigorú erkölcsű, hagyománytisztelő, ezért minden tagjának kötelező az íratlan szabályok betartása.

¹ Botlik-Dupka 1991. 22–40.

² Botlik-Dupka 1991. 41–50.

³ Botlik-Dupka 1991. 51–53.

⁴ Botlik-Dupka 1993. 5–12.

⁵ Grozdova 1971. 457–466.

A mágikus szövegek egy része a napi tennivalók és a gyógyítás sikerét, a veszedelem, a baj, a betegség megelőzését szolgálják, mások pedig a harag, a bosszúság kifejezői, vagy a sikertelenség okozójára szórt átok-formulák. Előfordulnak olyan állatterelő szavak, szókapcsolatok, vagy óhajító mondatok, amelyek csak az adott helyzetben tekinthetők mágikus szövegnek. Ezért lejegyzésre érdemesnek tartottunk minden olyan helyzethez vagy eseményhez kötődő szókapcsolatot, mondatot, állandósult kifejezést és imát – ezeket dolgozatunkban dőlt betűkkel jelöljük –, amelyeket mágikus erővel ruház fel a közösség. Egyet értünk azzal a véleménnyel, mely szerint ráolvasásnak kell tekinteni minden olyan szöveget, amelyet ráolvasás-funkcióban használnak.⁶

A Rát községben gyűjtött anyag túlnyomó része általánosan ismert és használt mágikus szöveg. Kisebb hányadát alkotják azok a ráolvasások, amelyeket kizárólag a gyógyítók ismernek és használnak hol diagnosztikus, hol pedig gyógyító céllal. Előfordulnak olyan ráolvasások is, amelyeket a beteg és a gyógyító dialógus formájában felváltva mondanak. Amíg a gyógyító ráolvasásokat a fehér-, addig az átkokat a fekete mágia körébe soroljuk. Az utóbbi csoportba tartozó olyan ráolvasásokat is lejegyeztünk, amelyek szándékos rossz akarat közvetlen kifejezői, de vannak olyanok is, amelyek megátkozás nyomatékösítő elemeiként, mintegy felvezetik az átkokat. Hisznek a kimondott szó erejében, az átkok beteljesülésében, a szó mágiájában. Vallják, ha jó órában mondják – az átok megfog. Ok nélkül senkit sem átkoznak, mert az ártatlanra szórt átok nem hat, hanem – hitük szerint – visszaszáll az átkot szóró egyénre.

Általánosan ismert mágikus szövegek

Ebben a közösségben a *jaj* indulatszó dicsérő mondatok kíséretében nem hangozhat el, mert rontó szándékot sejtene mögötte. Ha mégis előfordul – *Jaj, de szép ez a gyermek* –, azonnal elhangzik az elhárító mágikus szöveg – *Seggibe a szemed!*⁷ Az elhárító szövegnek azonnal követnie kell a megajgatást, a megkiabálást. A megkésett mágikus elhárítás hatástalan. Egy-egy ilyen szándékos megajgatás – vallják – oka lehet a halálos betegségeknek.

Különösen az újszülöttek környezetében tilos mindennemű pozitív megfogalmazású mondat. Csecsemőt, kisgyermeket kizárólag ekképpen dicsérnek: *Phiü, phiü, phiü, kis csúnya, pocsi, vagy! Csúnya baba!*⁸ Óvatosságból még ezekhez a mondatokhoz is hozzáillesztik a *Meg nem kiabálva* mágikus kifejezést.⁹ Amíg a *Seggibe a szemed* elhárító formulával¹⁰ az édesanya, illetve a család óvja a gyermeket (bizonyos esetekben a háziállatokat is), addig a *Szem ne ártson neki, Igízet ne fogja*,¹¹ *Meg nem kiabálva* mondatokat a látogató ismételteti, hogy jó szándékát ezzel is bizonyítsa.¹² Gyakori a dicséret értelmű *Rossz szemnek kár ránézni* kijelentés, amely egyszerre magában hordozza az elismerést és a féltést is. Mindannyian tudják, hogy a ma már kizárólag ebben a rövid formában használt mágikus szöveg azt jelenti: *olyan szép, hogy rossz szemnek kár ránézni, mert megigízi*. A megkeresztelt csecsemőt a keresztszüllők a következő szöveg kíséretében adják át szertartás után otthon a szülőknek: *Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk*, jelezvén ezzel, hogy a keresztség felvétele után a gonosz nem hatalmaskodhat a gyermek felett.¹³

⁶ Pócs 1985. 13.

⁷ Pócs 1986. 45.

⁸ Szatmárban is szokás, hogy akik először látják a csecsemőt, megköpdösik. Makay–Kiss 1988. 215.; A köpés szerepéről a néphitben bővebb adatokkal szolgál Wislockiné 1896. 460–463.; Luby 1930. 125.; Solymossy 1943. 286.

⁹ Azonos hiedelmeket Temesváry Rezső 19. századi gyűjtésében is találunk. Temesváry 1899. 75.

¹⁰ Pócs 1985–1986. II. 565.

¹¹ Hasonló a kalotaszegi változat. Vasas, 1985. 94.

¹² A megelőzésnek számos változatát találjuk még Pócs 1985–1986. II. 573–576.

¹³ Az Ipoly mentén egyéb változatai is ismertek. Csáky 1992. 60.

A csecsemőt fürösztéskor – miközben a vízbe helyezik –, az *Istenke vele* ismételtetésével nyugtatgatják, ezzel igyekeznek óvni a megijedéstől. Ha tüsszent a gyermek *Agyók Istenkének* rá a szülő válasza, elhárítva ezzel egy komoly betegség kifejlődését. Az *agyók* szövegromlás következménye lehet, az adjuk igéből. Bár nem tudják, hogy mit jelent, így használják, így öröklődik. Válszínűsíthető, hogy az értelmetlenség fokozza a szöveg jótékony hatásába vetett hitet. A felnőtt tüsszentésére az *Egíssigedre* vagy a tréfás *Segg oda* a válasz.

A kisgyermeket a sikeres bemutatkozás, vagy a feltett kérdésre adott helyes válasz esetén a felnőttek az *Ilyen nagyra nőjél* jókívánsággal jutalmazták, eközben magasra emelik a kezüket. Ha a gyermek fájdalomra panaszkodik, akkor *Meggyógyíti kis Jézuska* mondattal nyugtatgatják. A nagyobbacska fiúgyermeket így biztatják: *Meggyógyulsz, míg katona leszel*, a leányokat: *Meggyógyulsz, míg menyasszony leszel*, azaz felnőtt korára elmúlik a fájdalom. Sebesülés esetén – ha az nem ad okot aggodalomra –, a gyermekeket ekképpen vigasztalják: *Ne félj, nem jön ki a lelked*, vagy imígyen tréfálkoznak velük: *Ott fog kijönni a lelked*. A gyermekek a kihullott tejfogaikat az egérlükba (ha van a házban kemence, akkor a sutba) dobják, miközben a következőket mondják:

*Cini-cini kisegér,
adok neked csontfogot (rossz fogat),
adjál nekem vasfogat (jó fogat).¹⁴*

A szeplős gyermekek, ha golyát vagy fecskét látnak, fél lábon ugrálva, többször ismételve, hangosan kiabálnak: *Golyát (fecskét) látok, szeplőt hányok.*¹⁵

Rontást, rossz szándékot elhárító vagy megelőző beszédfordulatok, mágikus szövegek gyakran előfordulnak az elbeszéléseikben. Az *Isten ments*, az *Isten őrizzen*, a *Ne adj Isten* valamint az utóbbi ruszin változata a *Ne dáj Bozse* minden veszélyt és rossz szándékot sejtető mondat előtt elhangzik. Az utóbbi – a ruszin változat – többszöri sikertelen próbálkozás után, összegzésként is elhangozhat, például *Ne dáj bozse*, hogy megszámloljam! (azaz, nem sikerült megszámlálnom). Ez a kifejezés a XX. század elején kerülhetett be a közösségi szóhasználatba, mivel a legidősebb korosztály – az 1920-as években születettek – elbeszéléseiben fordul elő nagyobb gyakorisággal.

A mezőgazdasági vagy ház körüli munkák befejeztével gyakran hangzanak el az olyan ráolvasás jellegű kérések, felszólítások, amelyek lényegében óhajt fejeznek ki: *Köljél szípen*, *Nőjetek nagyra*, *Kötsd ki mind*, *tyutyukám*, *Legyen hozzá szerencsénk (szerencséd).*¹⁶ Ha szerencsésen induló, szép reményekkel kecsegtető eseményről kezdenek beszélni, minden esetben az *El ne kiabáljam!* mágikus erejű mondattal indítják, amely kivédi, megelőzi a szerencse elkiabálását, azaz elriasztását. A rágcslók és mindennemű kártevő távoltartására szolgálnak – a napjainkban már általános vegyszeres irtás közben is elhangzó – a *Pusztuljatok innet*, *Menjete a nyehézségbe*, *Takarodjatok innet*, *Hogy vesznétek el!* elküldő formulák.¹⁷

A *Megkövetlek*, *Engedelmet kérek*, *Tisztessig ne essék* kifejezéseket olyan beszédhelyzetekben alkalmazzák, ahol a beszélő illetlen szavakat vagy kifejezéseket kíván használni mondanójában. Mivel nem akarja hallgatóságát megbotránkoztatni, és nem akar a *szájával vétkezni*, mielőtt az illetlen szót vagy kifejezést kiejtené, már előre bocsánatot, feloldozást kér. Például: „... akkor az anya, engedelmet kérek, az alsókabátyára rávizelt, avval mosta le a gyermeket.” Az *Isten rossz néven ne vegye* mágikus erejű mondat akkor hangzik el, ha a vallási előírásokat – bőjt, munkavégzési tilalom – valamilyen okból kénytelenek megszegni. A szöveget a bűnbocsánat, a feloldozás reményében mondják. Hasonló a szerepe a *Nem megszólásképpen*

¹⁴ Az egész magyar nyelvterületen ismertek különböző változatai. Pócs 1985–1986. II. 591–595. A palócok körében a „Gezõ, gezõ, csontot adok, / Adjál érte acél fogat!” változata ismert. Csáky 1992. 95.

¹⁵ Hasonló a Csáky által gyűjtött változat is. 1992. 95.

¹⁶ Pócs 1985–1986. II. 391.

¹⁷ A közeli Nagydobrony községben rítus segítségével kergetik el háztól a pockokat, és az egereket. Kára 1973. 51.

kifejezésnek, amelyet mások tetteinek rosszállása, esetleg mások leszólása esetén előrebocsátanak. A hallgatóság előtt ilyen módon igyekeznek bizonyítani tárgyilagosságukat, illetve így kívánják elkerülni azt, hogy a megszólás vétségét elkövessék. A titkok megőrzését szolgálják a *Szó köztünk maradjon*, és a *Köztünk szólva* kifejezések, amelyek figyelmeztetik – s egyben utasítják – a hallgatót, hogy a felszólítást követő közlésről ne beszéljenek senkinek. A vásárba indulót e szavakkal bocsátják útjára: *Szar legyen a szerencséd!* A vásárlás célját – tehát, malac, termény – nem nevezik meg, mert az sikertelenséget okoz. Ha valaki ügytelensége folytán valamit elront, összetör, azt mondják neki: *Szarni a markodba!* Így olvasnak rá, hogy a továbbiakban szerencsés legyen a keze.

Korán termett zöldségek, megérett gyümölcsök fogyasztása előtt – amennyiben az adott évben először kerültek asztalra – egészségmegőrző céllal mondják a következő szövegeket:

*Újdonság a hasamba, betegség a pokolba, vagy az
Újdonság a hasamba, rosszbaj meg a zsidóba.¹⁹*

A jó étvággal, sok ételt fogyasztó családtagnak kívánják szintén egészségmegőrző céllal: *Meg ne ártson!*

Ha olyan kedvező eseményről van szó, amely a beszélő számára is kívánatos lenne, soha nem mulasztja el hozzáfűzni: *Nekem (nekiünk) legyen mondvá!¹⁹*

Ha váratlanul pénz, esetleg nagyobb összeg úti valakinek a markát, azt mondja:

Phü, phü, phü, apád, anyád ide jöjjön!

Az aprópénzre így olvasnak rá:

Phü, phü, phü, szaporodjatok, sokasodjatok!

A szentek segítségét kérő rövid fohászok – *Uram, Jézus, légy velünk! Szűzanyám, ne hagyd el! Istenem, őrizd meg minket!* – gyakran hangzanak el nagyobb munkák kezdéskor, utazás előtt, sőt nagy égháború, azaz zivatar idején.²⁰ Gyógyító műveleteket megelőzően, és a gyógyító szerek készítése során az égiek segítségét elengedhetetlennek tartják. Viaszöntés előtt a *Jézus, Mária, Szent József, segíts meg!* fohászt mondja el az öntőasszony. A szenes víz készítésénél és a kenyér dagasztásánál keresztet vetnek, ekkor hangzik el:

Az Atyának, Fiúnak Szentlélek Istennek nevében. Amen.²¹

Rövidebb és elterjedtebb az *Isten nevében* szövegforma, amelynek funkciója az előbbivel azonos: ez is munka vagy gyógyító cselekmény kezdetén hangzik el. Különböző élethelyzetekben ugyancsak segítséget, áldást remélve mondják az alábbi fohászokat:

*Uram, Jézus, segíts!
Szűzanyácskám, légy velünk!
Szűzanyácskám, vigyázz ránk!
Édes Jézus (Szűzanyácskám), most segíts!
Édes, jó Istenem őrizd meg minket!*

A *Miatyánk*-ot és az *Üdvözlégy*-et általában hétszer vagy kilencszer elimádkozva szintén mágikus erejűnek tartják. Ijedés, megrettenés ellen a *Távozz tőlem Sátán, a Távozz tőlem gonosz lélek* kifejezéseket, s az alábbi ima hosszabb, vagy rövidebb változatát mondják:

*Szűz szülője Istennek,
engedd, hogy tied legyek.
Most segíts meg Mária,
ó irgalmas Szűzanya.*

A rövidebb változatban az előbbi ima két utolsó sorát ismételik. Az imént felsorolt ráolvasások – vallási eredetű fohászok, az utóbbi köztudottan imádságszöveg. Inkább jó-

¹⁹ Pócs 1986. 8.

¹⁹ Más változata is ismert. Pócs 1985–1986. II. 586.

²⁰ Pócs 1985–1986. II. 400.

²¹ Pócs 1985–1986. II. 391.

kívánság jellegű ráolvasásoknak tekinthetők a beteglátogatás során elmondott *Ne fájjon...* (ekkor azt a testrészt nevezik meg, amelyre a beteg panaszodik), *Gyógyulj meg minél előbb, Ne legyél beteg, Ne betegeskedj, Múljon el rullad a betegség* parancsok vagy kérések, amelyek a panaszt követően vagy búcsúzáskor hangzanak el abban a reményben, hogy jó órában mondják és meghallgatásra találhatnak.²²

A közösség hite szerint nem szabad mások baját hosszasan mesélni, mert a *baj megjelenhet*. Ha mégis ezt teszik, akkor közben több alkalommal hangsúlyozzák: *Jó órába mondjam, vagy Jó órába legyen mondva*. Mások betegségét sem szabad az embernek önmagán megmutatnia, mert az átragadhat a beszélőre. Azokban az esetekben, ha ez mégis elkerülhetetlen, a következő, betegség megelőző vagy elhárító mágikus erejű szavak hangzanak el:

*Kűhöz mérve,
Kűnek adva,
Kűközt veszve.*²³

Miközben saját testükön mutatják mások betegségének a helyét ezt ismételtetik:

*Ne ide mutassam, vagy
Ne ide legyen mutatva.*

Mások testi hibáját is tilos kigúnyolni, utánozni vagy mutatni. Hitük szerint ugyanis elegendő, ha a hallgatóság körében valaki gondolatban ezt kívánja: *Hogy úgy maradjál!*, akkor a tilalmat megszegő úgy marad.

A gyógynövények gyűjtésénél, illetve a gyógyító szerek kölcsönzésénél is elhangzik a *Kutyának kelljen, de jó, ha van betegséget távol tartó mágikus szöveg*. Amikor gyógyító szereket, orvosságokat kapnak vagy vásárolnak, kötelezően elhangzik az alábbi párbeszéd:

Beteg: *Mán nem köszönöm.*

Aki a gyógyszert adja: *Ne köszönd, csak használjon.*

Hitük szerint ugyanis a gyógyszer hatását veszti, ha megköszönik.

Az utcán heverő tárgyakat általában nem emelik fel, nem nyúlnak hozzá, mert rontást sejtene benne. Ha mégis elkerülhetetlen, hogy hozzáérjenek, akkor háromszor ráköpnek, és anélkül, hogy hátranéznenek, a következő szöveg kíséretében a hátuk mögé dobják: *Phiú, phiú, phiú, babona tyúk penna*. A szöveggel kísért cselekménysorozat a cselekvőt megvédi a rontástól.

Hasonlóan elterjedtek a rövid parancsként megfogalmazott átokformulák:

*A gyehehnára vele!
A rosszbaja legyen!
A rossznyavalyája legyen!
A görcs fogja meg!
Frász fogja meg!
Frász-karika fogja meg!
Törje ki a frász!
Frász-nyavalyája legyen!
Nyavalya törje ki!
Nyavalyája legyen!
Guta üsse meg!
Gutája legyen!
Fene vigye el!
Fene egye meg!*

²² Pócs 1985–1986. II. 391.

²³ A betegség kőnek adása, kőhöz mérése hazánk más területén is ismert. Grynaeus 1993. 107, 111.

Az előbbi átkokat szaporán szórják annak ellenére, hogy a frász és a fene betegségnevek mögött rejlő kórokat már nem ismerik. A guta és a nyavalya a közösség tudatában az agyvérzéssel, illetve az epilepsziával azonos. Azok az átokformulák is gyakoriak, amelyeket óhajként fogalmaznak meg:

Hogy a gyehenna tüze emísztené fel!

Hogy a föld nyelne el!

Hogy a föld nyílna meg alatta!

(Hogy a föld nem nyílik meg alatta változat is ismeretes.)

Hogy az ég szakadna rá!

Hogy a ménkű csapna belé!

Hogy süllyedne el a pokol fenekire!

Figyelmeztetés, egyben fenyegetés az *Addig élsz!* kifejezés, amely felhívja a figyelmet a viselkedési vagy erkölcsi szabályok megszegésének várható következményére. A felsoroltaknál enyhébb, napjainkban már inkább a bosszúság megnyilvánulása a *Hogy az anyád ne sirasson* kifejezés, amelyet általában gyermekeknek mondanak egy-egy csínytevésük után. Ha valaki a falu erkölcsi szokásai, szabályai ellen vét, annak cselekedeteit a közösség megvetését és ítéletét is megfogalmazó kifejezésekkel illetik. A kérdésként elhangzó szövegek valójában felháborodást, megbotránkozást fejeznek ki, előrevetítik a bűnös (tolvaj, leányanya) büntetésének, a közösségből való kizárásának lehetőségét.

Hogy nem fül az Istenül?

Hogy nem sül ki a szeme?

Hogy nem sül le a bőr a kőpirül?

Hogy nem süllyed el szígyenibe?

Hogy nem áttal (szégyell) ilyet megtenni?

Az egyéb átkokat, illetve a megátkozásokat bevezető, azok hatását növelő szöveg: *Hogy az Isten verje meg...*, vagy *Hogy az Isten ne hagyja büntetlenül...* Ezt követi annak felsorolása, amit a megátkozó a megátkozottnak kíván. Előfordul, hogy az elbeszélő – igazmondását bizonyítandó –, önmaga megátkozásától sem riad vissza: *Ne mozduljak innen...*, *Innen ne álljak fel...*, *Az Isten úgy adjon egíssséget nekem...* Az önmagára szórt átkokkal bizonyítja saját véltenségét, hiszen az ártatlanra szórt átok nem hat. Azt vallják: ha jó órában hangzik el az átok, akkor az megfog, miként a jó órában elhangzó fohászok is. Egyaránt hisznek a szó, az idő, valamint a hely mágiájában, mindháromnak a gyógyításban tulajdonítanak különösen fontos szerepet.

A vendég tisztelete kötelező, amíg a házban van, nem illik megbántani. A szívesen látott személyeket ekképpen fogadják: *Isten hozott benneteket*, erre válaszolnak a jövevények a *Köszönjük, magunk is igyekeztünk* formulával. A vendégek által elmondott *Isten éltesse a ház gazdáját meg háza nípít* kérés után a háziak a *Hallgassa meg a jó Isten (Úr Isten)!* választ adják annak reményében, hogy az elhangzott jókívánságok meghallgatásra találnak. Az elköszönő beszédfordulattá vált *Isten áldjon (benneteket)* áldást kérő fohászt a *Viszontlátásra!* köszönésforma helyett használják. A nem kívánt látogató távoztával – ha az már hallótávolságon kívül van –, általában a következő hangzik el:

Vigyen a szél! Szél megálljon, te sosé! vagy

Vigyen a víz! Víz megálljon, te sose! de elterjedt a

Menj Isten hívíve! elküldő formula is.

Mindezt annak reményében teszik, hogy az illető még egyszer nem lépi át a házigazdák küszöbét. A gyermekek közös ügyességi játékaik során ellenfeleiknek sikertelenséget kívánva mondják: *Tarka macska, húzd ódarra!* Az előbbieken felsorolt mágikus szövegek általánosan ismertek, és ha szükségét érzik, alkalmazzák is őket.

Gyógyító ráolvasások

A Rát községben lejegyzett gyűjtésünkben lényegesen kevesebb azoknak a ráolvasásoknak a száma, amelyeket kizárólag a gyógyítók használnak, mint a cselekménysorozat elengedhetetlen tartozékait, elemeit. Ez azzal magyarázható, hogy *a tudós féle személyek* nem árulták el a művelet közben nagyon halkán, inkább csak mormolva elmondott ráolvasásaikat. Hitük szerint ugyanis, vannak olyan szövegek, amelyek hatásukat veszítik, ha illetéktelenek – nem gyógyítók – is hallják. Egyes adatközlők megemlítették, hogy többen *sírba vitték a tudományukat*. A gyógyító műveletekkel és az e közben elhangzó mágikus szövegekkel kapcsolatban Polner Zoltán megjegyezte: „A kontamináltan jelentkező ráolvasások azonban egyre szűkszavúbbak. A hiedelmekhez kapcsolódó mágikus varázsszövegek, ritmikus ‘prózák’ zömükben már elkoptak, hiányoznak a földézett történetekből. Az emlékezet már nem őrzi őket.”²⁴

Az *igízet* ellen minden családban – bár kissé eltérő módon – készítenek szenes vizet. A gyógyítás általában az asszonyok feladata, de az állatok kezelésében a gazda is részt vállal. A szenes víz készítésekor, illetve az öntés művelete során ugyancsak általánosan ismert az oda, vagy visszafelé való számlálás. *Sem egy, sem kettő, sem három ... sem kilenc* – számlálják a vízbe dobott *szírkőszemet*, vagyis parazsat, újabban gyufaszálat.

A szenes víz készítésének kezdésekor elengedhetetlen a keresztvetéssel kísért *Az Atyának, Fiúnak, Szent Lélek Istennek nevében. Amen*, amely a gyógyító művelet sikerét biztosítja. Az előbbi folytatásaként – miközben az izzó parazsat vagy az égő gyufaszálat a vízbe dobják – hangzik el a *Ki nízett meg, ki igízett meg, ki kiátott meg* ráolvasás, immár diagnosztikus céllal. Ha a parázs vagy a gyufaszál a bögre aljára merül, akkor valóban *igízetben* van a beteg. *Az Asszonynak konty alá, firfinek kalap alá, jánnak varkocs alá* ugyancsak a parázs vízbe vetése közben hangzik el.²⁵ Attól függően, melyik szövegrészről *ül le a parázs*, asszony, férfi vagy leány szeme ártott a gyermeknek. Az iménti szövegek is általánosan ismertek, de kizárólag a gyógyító folyamat során hangzanak el.

Visszafelé számlálás kötelezően hangzik el az öntés során is: *Se nem kilenc, se nem nyóc, se nem hét... se nem egy*, mondja a gyógyító, miközben az olvadó viaszt hol a láng fölé tartja, hol pedig leveszi onnan.²⁶ Amíg a számlálás eljut egyik, addig a viasz megfelelő folyékony állagúvá válik.²⁷

A szem-árpa orvoslása során, szintén a gyógyító művelet közben hangzanak el a mágikus szövegek: *Árpám kerekitem, kerekem, kerekem*, vagy az *Árpa, árpa lekaszállak, múltjál el!*²⁸ Első esetben a kezelő személy kerekítő mozdulatokat végez egy kerek érmével, amelyet a cselekményt követően az úton eldob. Úgy hiszik, hogy aki ezt az érmét felveszi, arra átragad az árpa. A második esetben a gyógyító a behajlított ujjával sarlót formálva, kaszáló mozdulatokat imitálva gyógyít, miközben mondja a szöveget. A művelet végén felszólítás-ként hangzik el: *múltjál el!* Ez utóbbi a szájpenész gyógyítása közben is előfordul: *Béka, béka, múltjál el, napszálltával... (bújál el)*. (A lejegyzett szöveg már csak töredék, a zárójelbe tett szavakra nem emlékezett pontosan az adatközlő.)²⁹

Az *Itt maradj!* rontástól megszabadító parancsoló forma egy hosszú mágikus elemekkel átszőtt cselekménysorozat befejező mozzanata. A hóttetemként ismert betegség átadása-

²⁴ Polner 1984. 825.

²⁵ Gönczi 286.

²⁶ Gönczi 293.

²⁷ A számlálással való gyógyítás rendkívül elterjedt a magyarság körében. Bőséges adatokkal szolgál Pócs 1985–1986. II. 127–154.

²⁸ Gönczi 292.

²⁹ Csáky 1992. 93.; Danter 1994. 52.; Grynaeus 1971. 760–761.; Hoppál 1990. 708.; Kertész 1989. 78.; Kálmán 1990. 16.

kor, vagy elküldésekor – miközben a beteg a kézfején lévő csomót a halott lábához dörzsöli – mondják: *Vidd el magaddal!* Hitük szerint az elhunytak nyugalma nem zavarják, ha a halott nevének említésekor minden esetben elhangzik az *Isten nyugtassa meg*, vagy az *Isten nyugosztalja*, de gyakori az *Áldja meg az Isten haló porában is!* kérdés változat is.

A párbeszéd jellegű mágikus erejű gyógyító szövegeket a beteg és a gyógyító felváltva mondja:

Gyógyító: *Phü, phü, phü, árpa lesz a szemeden!*

Beteg: *Phü, phü, phü, mossa le (múljon el)!³⁰*

A másik:

Gyógyító: *Mi az ott az arcodon?* (kezeden, orrodon, szemeden, stb. mindig a sérült, vagy beteg testrészt nevezi meg.)

Beteg: *Amilyen hamar kérdezted, olyan hamar múljon el!*

Szintén párbeszéd formában gyógyítják a nyelven megjelenő hólyagocskákat, amelyet *efingnek* neveznek.

Beteg: *Efing van a nyelvemen.*

Gyógyító: *Ha kött, ma kött, hónapra olyan legyen, mint a Teru Juli segge!* (Általában egy falubeli kövér asszony nevét mondják.)

Beteg: *Phü, phü, ragadjon rá!*

Az előbbinek egy másik változata:

Beteg: *Efing van a nyelvemen.*

Gyógyító: *Ha kött, ma kött, hónapra olyan legyen, mint a Tisza vize!*

Beteg: *Phü, phü, mossa le!³¹*

A gyógyítók által elmondott mágikus szövegek mindenekelőtt a gyógyítás hatékonyságát fokozzák. A napi teendők közben elhangzó – sok esetben határesetnek tekinthető – ráolvasások a munka sikerét, eredményességét, a baj elhárítását szolgálják. A Ráton élő magyar közösség életét végigkísérik az *Uram, Jézus segíts!* segítséget kérő fohász, a munka-kezdéskor elhangzó *Isten nevében*, a szemverést elhárító *igízet ne fogja*, a bajt megelőző jó órában mondjam, a betegség elhárító *ne ide mutassam* vagy *kűhöz mívve*, a megholtak nyugalma biztosító, az *Isten nyugtassa meg* mágikus szövegek. Ezzel kapcsolatban jegyzete meg Pócs Éva: „A ráolvasás a szómágia egyetemes eszköze. Mindenütt és mindig ismerték, és használták, ahol a mágia hathatóságában hittek, amíg a mágia eszközeit hathatósan hitték az egyéni boldogulásra, a munkák segítésére, a betegségek, vadállatok, élősködők és rosszindulatú természetfölötti hatalmak elhárítására, egyáltalán az élet bármely területének pozitív vagy negatív irányú befolyásolására.”³²

A magyar ráolvasások gyűjteményét³³ valamint a magyar néprajzi szakirodalom ide vonatkozó anyagát áttekintve kijelenthetjük, hogy az általunk gyűjtött anyag szervesen illeszkedik az egységes magyar hiedelemrendszerbe. A bemutatott mágikus szövegek alapján megállapíthatjuk, hogy a nyolc évtizede tartó kisebbségi sors, a más etnikumokkal való szoros, helyenként kényszerű együttélés, napjainkig nem okozott érzékelhető változást a közösség mágikus szövegeinek hagyományában.

³⁰ Más jellegű ráolvasások is ismertek. Pócs 1985–1986. 111–116.

³¹ Hasonló tartalmú, nem párbeszéd változata is elterjedt. Pócs 1985–1986. II. 124–126.

³² Pócs 1986. 240.

³³ Pócs 1985–1986. I–II.

Irodalom

- BOTLIK József – DUPKA György
1991 Ez hát a hon... (Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991) Budapest–Szeged.
- BOTLIK József – DUPKA György
1993 Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár –Budapest.
- CSÁKY Károly
1992 „Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk.” (A szüléssel s a gyermekkel kapcsolatos népi hiedelmek és szokások az Ipoly mentén.) Komárom.
- DANTER Izabella
1994 Népi gyógyászat a Kisalföld északi részén. Komárom–Dunaszerdahely.
- GÖNCZI Ferencz
1914 Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár.
- GROZDOVA I. N.
1971 Etnokulturális folyamatok napjainkban a kárpátaljai magyar lakosság körében. *Népi Kultúra – Népi Társadalom. V–VI. 457–466.*
- GRYNAEUS Tamás
1993 Nagy Pálné Balog Emerencia hadikfalvi (garai) gyógyítóasszony. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1991-1992/1. Szeged, 95-144.*
- GRYNAEUS Tamás
1971 Népi orvoslás. In JUHÁSZ Antal (szerk.): *Tápé története és néprajza. Tápé, 759–783.*
- HOPPÁL Mihály
1970 Az „igézés” – hiedelemkör alkotóelemei. *Népi Kultúra – Népi Társadalom. IV. 259–286.*
- KÁLMÁN Enikő
1990 Népi gyógyítás a Tiszaháton. Nyíregyháza.
- KÁRA Judit
1973 Nagydobronyi szokások és hiedelmek. *Folklór Archívum. I. 40–63.*
- KERTÉSZ Judit
1989 A szülés és kisgyermekkor folklórja a Szuha-völgyben. Debrecen /*Gömör néprajza XV./*
- LUBY Margit
1930 A kisedre vonatkozó babonák. *Ethnographia. XLI. 125.*
- MAKAY Béla – KISS József
1988 Népi gyógyítások Szatmárban. Budapest.
- POLNER Zoltán
1984 Ráolvasások és archaikus népi imádságok Deszken. In HEGYI András (szerk.): *Deszk története és néprajza. Szeged–Deszk, 817–831.*
- PÓCS Éva
1985–1986 Magyar ráolvasások. I–II. Budapest.
- PÓCS Éva (szerk.)
1986 Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások. Szeged.
- SOLYMOSSY Sándor
1943 Babonás hiedelmek és műveletek. In uó: *A magyarság néprajza IV. (2. kiad.) Budapest.*

•
TEMESVÁRY Rezső

1899 Előítételek, népszokások és babonák a szülésetet körében Magyarországon. Budapest.

VASAS Samu

1985 Népi gyógyászat. Bukarest.

WLISLOCKINÉ Dörfler Fanny

1896 Nyál és köpés a magyar néphitben. *Ethnographia*. VII. 460–463.

Kótyuk, Erzsébet

“Touch wood”

The everyday magic words of a Hungarian village in Sub-Carpathia

In the study the author noted down the magic words and formulas of a mixed population village, Rát (Sub-Carpathia, Ukraine). The magic formulas are different in form and structure but the texts can be divided into two main groups: generally known and used formulas and the formulas used only by healers in the process of curing. With the description of the situations these formulas used in, the author shows the way how everyday words become magical. Corporates spirit endows words, phrases and expressions with magic power. These sayings often combined with different gestures and actions which increased the words magical power. Incantations were used in different situations to direct things into right or wrong track.

